

Bilaga 2. Arbetssätt för särskilt begåvade barn och elever

Syfte

Syftet är att synliggöra och uppmärksamma särskilt begåvade barn och elever för att utveckla förskolornas och skolornas arbete med ledning och stimulans och bemötande. I detta dokument lyfts strategier och arbetssätt för att utveckla undervisningen och höja dess kvalitet genom stöd i stegen för identifiering, åtgärder och uppföljning.

Målgruppen särskilt begåvade barn och elever

Uppskattningsvis fem procent kan räknas som särskilt begåvade vilket kan visa sig i ett eller flera ämnesområden, t ex i matematik och svenska men även inom praktisk estetiska ämnen och idrott och hälsa. Det finns ingen tydlig definition av eller diagnoskriterier för denna grupp barn och elever såsom det finns för t.ex. elever med dyslexi eller nyanlända barn och elever. I båda dessa fall finns det tydliga kriterier för när man ingår i gruppen.

Vad är särskild begåvning?

Det finns begränsat med forskning om särskilt begåvade barn och elever i svensk förskola eller skola. En definition som är vanlig i Sverige och som kan vara till hjälp för att förstå vilka individer det handlar om:

Den är särbegåvad som förvånar dig vid upprepade tillfällen med sin osedvanliga förmåga på ett eller flera områden, både i skolan och i vardagslivet (Persson, 2015, s 4).

Särskild begåvning är ingen diagnos och misstanken om att en elev är särskilt begåvad kräver inte någon speciell utredning. Det är däremot möjligt att ett barn eller elev kan ha en diagnos av något

slag och samtidigt vara särskilt begåvat. Genom en samlad bild av lärandesituationen kan man inom skolan skapa anpassningar som blir till stöd för den fortsatta kunskapsutvecklingen.

Individer som är intellektuellt särskilt begåvade utmärker sig i förmågan att resonera nyanserat, tänka abstrakt och förstå komplexa idéer. De lär sig oftast fort, har ett gott minne och drar lärdom av erfarenheter bortom det uppenbara. De kan utvecklas olika snabbt inom olika områden t ex kognitivt, emotionellt, socialt och motoriskt och i otakt med sina jämnåriga.

Gemensamt för barn och elever som har en särskild begåvning är att de har en särskilt stor potential till att utveckla olika förmågor, oftast kopplade till något särskilt område. De klarar av att tillägna sig och bearbeta information i en ökad hastighet jämfört med andra i samma ålder¹.

Begåvning är inte samma sak som prestation. Termen högpresterande betecknar de som presterar goda resultat. Alla högpresterande är inte särskilt begåvade och alla särskilt begåvade är inte högpresterande.

Barn och elever som accepteras och respekteras som de är och vars intellektuella nyfikenhet bejakas, stimuleras och utmanas får förutsättningar för en god utveckling. Utan lämplig undervisning och stöd riskerar de att underprestera, bli understimulerade och hamna i utanförskap.

Identifikation - Uppmärksamma elever med särskild begåvning

Använd de screeningmaterial som finns att tillgå på förskolan och skolan och vid behov använd screeningmaterial riktat för högre skolstadier eller skolformer än den eleven befinner sig i. Kartlägg genom pedagogisk kartläggning barnets eller elevens styrkor och utvecklingsområden. Samla information från flera olika lärare och fritidspedagoger samt från barnet eller eleven och vårdnadshavarna.

Förskola

Enligt läroplanen för förskolan Lpfö 18 ska utbildningen ta till vara barnets egna erfarenheter, behov, och det de visar intresse för. Barnet ska även kontinuerligt utmanas vidare utifrån läroplanen genom att inspireras till nya upptäckter och kunskaper. Förskolan ansvarar även för att barnet får nya utmaningar som stimulerar lusten att erövra nya erfarenheter och kunskaper.

När förskolan uppmärksammar att ett barn med särskild begåvning behöver anpassningar i förskolan genomförs och vid behov tas en handlingsplan fram. Uppmärksamma särskilt övergången till grundskolan och om barnet ska göra en tidigare skolstart i årskurs 1 istället för förskoleklass.

Skola

När särskilt begåvade elever upptäcks av läraren kan detta lyftas på elevhälsomöten. En av elevhälsans uppgifter är att utreda skolsituationen kring eleven för att bättre kunna möta elevens behov. Syftet är att kartlägga elevens kunskaper, intressen och spetsförmågor skyndsamt. En tidig upptäckt gör det även möjligt med tidig intervention och rätt stöd. På detta sätt kan elevens undervisningsbehov klargöras och därmed ge eleven den ledning och stimulans som den behöver för att nå längre i sin kunskapsutveckling. Det är av stor vikt att det finns en bred samsyn i skolan, genom kollegiet, för att den individuella eleven skall få dels den ledning och stimulans i sin undervisning som den behöver och dels ett bra bemötande och socialt sammanhang. Särskilt begåvade elever behöver lära sig studieteknik för att inte få svårigheter längre upp i årskurserna.

¹ Se bilagorna 1-3

Åtgärder - Undervisningsstrategier och bemötande

SKOLVERKET SAMMANFATTAR

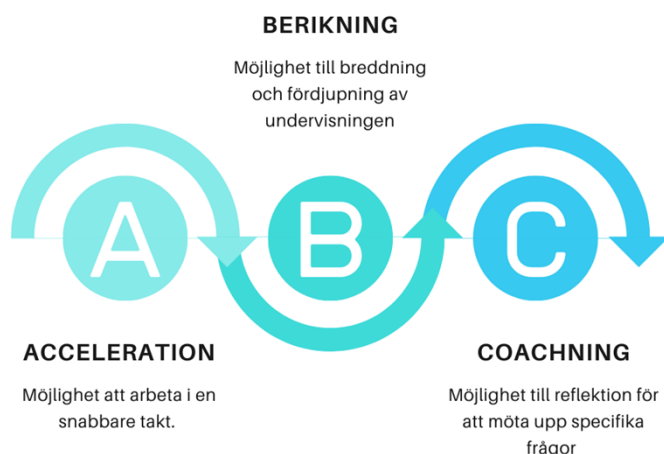
Skolverket sammanfattar skolans uppgift i mötet med de särskilt begåvade eleverna så här:

UTMANA INTELLEKTUELLT OCH KUNSKAPSMÄSSIGT	UTVECKLA FÖRMÅGOR OCH FÄRDIGHETER	STÖD SOCIO- EMOTIONELLT
Fokusera på lärande snarare än på prestation. Ge möjlighet till meningsfulla diskussioner med andra som förstår deras komplexa resonemang.	Utveckla kunskaper - inte minst färdigheter och studieteknik - som är förutsättningar för att lyckas i högre studier.	Stöd elevens socioemotionella utveckling. Acceptans och respekt från lärare är helt avgörande. Många behöver också få samarbeta med andra särskilt begåvade elever - få känna sig normala - åtminstone i delar av undervisningen.

Undervisningsstrategier

En vedertagen modell för att möta särskilt begåvade elever i skolan görs genom tre olika typer av anpassningar: acceleration, berikning och coaching. Dessa tre anpassningar stärker lärandet för elever med särskild begåvning och bör genomföras samtidigt.

ABC ATT MÖTA SÄRSKILT BEGÅVADE BARN OCH ELEVER

Förslag på aktiviteter inom Acceleration, Berikning och Coachning för elever med särskild begåvning.

ACCELERATION: Möjlighet att arbeta i en snabbare takt	BERIKNING: Möjlighet till fördjupning och breddning	COACHNING: Möjlighet till reflektion för att möta upp specifika frågor
Tidigare skolstart	Lägga till mer avancerade undervisningsmoment	Mentorskap av person kunnig inom området särskild begåvning som finns på skolan
Möjliggör att eleven får lära mer inom ett visst ämnesområde när ett område redan behärskas	Delta i en undervisning i en högre årskurs inom ett specifikt ämnesområde	Mentorskap där t.ex en matematikbegåvad elev träffar en kunnig person inom samma kunskapsområde
Undvika onödiga repetitioner	Deltagande i lokala, regionala eller nationella evenemang. T.ex. tävlingar och föreläsningar.	Deltagande i nätverk för att få träffa andra särskilt begåvade elever

Läsa ämne i snabbare takt än andra elever	Tillägg av ämnen. T.ex. fler språk.	Utöver ordinarie undervisning, t.ex. matematikklubb
Uppflyttning av en till fler årskurser	Leda ett undervisningsmoment <u>en begränsad tid</u> tillsammans med lärare. Med tydligt syfte och om eleven vill.	Skapa tillfällen där eleven får diskutera hur andra kan uppleva lärande och lära sig förstå sitt eget sätt att lära (metakognition).
Ge utmanande uppgifter i stigande svårighetsgrad	Få tillgång till mer avancerat läromedel.	Tillsammans träna på funktionella strategier som optimerar även det sociala livet.
Om den särskilda begåvningen ligger inom ett specifikt ämnesområde kan det vara bättre att delta i ämnesundervisning på högre nivå	Flera möjliga sätt att redovisa en skoluppgift	Tipsa eleven om aktiviteter under skolloven. T.ex. deltagande i evenemang, utbildningar, föreläsningar och tävlingar som relaterar till elevens intresseområden
Samarbete med högre skolstadium/ gymnasieskola/högskola eller universitet	Arbete i projektform	Undersök möjligheter till stipendier och premier som relaterar till elevens intresseområden
Spetsundervisning ² för särskild fördjupning och breddning		Studie- och yrkesvägledning

Individualisering

Enligt grundskolans läroplan ska undervisningen anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. I en individuellt anpassad undervisning förutsätts det en nära relation mellan lärare och elev och en undervisning som ska behandla det som är i den proximala utvecklingszonen.

² En spetsutbildning i högstadiet ger eleven en särskild fördjupning och breddning inom ett eller flera ämnen som utbildningen är inriktad mot. Eleverna kan läsa en eller flera gymnasiekurser och få betyg men följer i övrigt den ordinarie undervisningen.

Bemötande

Ett bra bemötande hos förskolans och skolans personal är viktiga förutsättningar för att höja motivationen och skapa ett meningsfullt lärande. Förskolan och skolan kan bemöta eleven särskilt genom att ställa frågor med syfte att involvera eleven och följa dess utveckling.

Stödjande frågor:

-Vad är du intresserad av?

-Vilka frågor funderar du på?

-Vilka texter/böcker intresserar dig?

-Vad behöver du (material, tid för frågor, kompis att jobba med osv)?

-Hur vill du visa upp dina kunskaper? (alternativa former)

-Vill du bidra med dina kunskaper? Hur? Viktigt att barnet och eleven får avgöra, förslag kan vara att göra en presentation som kan spelas in och visas upp.

Social delaktighet

Barnet eller eleven kan behöva stöttning i sociala situationer. Förskolan och skolan kan då stödja genom att närvara i de situationer då omgivningen kan vara svårtolkad. Det är inte ovanligt att barn och elever med särskild begåvning även blir missförstådda av omgivningen, såväl av andra barn och elever som av vuxna. Omgivningen behöver i större utsträckning lära sig att acceptera att alla är olika och att en del tänker och visar känslor på annat sätt än vad normen säger.

Samarbete med föräldrar

Individer med särskild begåvning förekommer i alla slags familjer och kulturer. Vårdnadshavare är en viktig samarbetspartner kring elever med särskild begåvning. De kan ofta bidra med förslag till knep och rutiner som skolan kan användas sig av för att möta behov och intressen. En bra start i arbetet är att ha ett inledande samtal med vårdnadshavare om barnets och elevens utveckling och sociala situation. Vanligtvis har de redan tidigt funderat och sökt kunskap. Var uppmärksam på tecken att barnet eller eleven uppvisar skillnader i mående i hemmet och i förskolan eller skolan.

Dokumentation och övergång

Förskolans insatser dokumenteras i en handlingsplan och skolans insatser i blanketten för extra anpassningar. Insatserna utvärderas efter en viss tid.

Danderyds kommunala förskolor och grundskolor använder sig av en kommunövergripande handlingsplan för övergångar mellan skolformer och stadier. I den anges att man vid övergången särskilt skall uppmärksamma elever i behov av särskild ledning och stimulans i sin utveckling. Detta ska säkerställa att mottagande skola tidigt får relevant kunskap om eleven så att anpassningar skyndsamt görs för att möta elevers behov.

Den kommunövergripande elevhälsoplanen, som riktar sig till utbildning med Danderyds kommun som huvudman, innehåller riktlinjer för identifiering av stöd för undervisning av särskilt begåvade elever. Vid revideringen av skolornas lokala elevhälsoplaner läsåret 2019/2020 uppmanas skolorna att beskriva hur de arbetar med att stödja elever med särskild begåvning i sin kunskapsutveckling.

Uppföljning och utvärdering

Uppföljning och utvärdering av åtgärder på elev-, grupp- och organisationsnivå ingår i det systematiska kvalitetsarbetet på respektive verksamhet.

Reglering

Enligt 3 kap. 2 § skollagen (2010:800) ska alla barn och elever ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt (...). Elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling.

Enligt 1 kap. 4 § skollagen (2010:800) ska man i utbildningen ta hänsyn till barns och elevers olika behov. Barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt.

Enligt 4 kap. 7 § skolförordningen får rektor besluta att en elev i grundskolan ska flyttas till en högre årskurs än den som eleven redan tillhör eller normalt ska tillhöra, om eleven har goda förutsättningar att delta i utbildningen i den högre årskursen och elevens vårdnadshavare medger det.

Enligt läroplanen för förskolan Lpfö 18. "Utbildningen ska ta till vara barnens egna erfarenheter, behov, och det de visar intresse för. Barnet ska också kontinuerligt utmanas vidare utifrån läroplanen genom att inspireras till nya upptäckter och kunskaper." (Avsnitt 1. Förskolans värdegrund och uppdrag)

"Förskollärare ska ansvara för att varje barn får nya utmaningar som stimulerar lusten att erövra nya erfarenheter och kunskaper." (Avsnitt 2. Mål och riktlinjer)

Referens- och litteraturmaterial

Skolverkets stödmaterial samt matriser för skolutvecklingsarbete:

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/sarskilt-begavade-elever>

Mona Liljedahl. Särskilt begåvade elever (2017) Särskilt begåvade barn: förskolans utmaning och möjlighet (2018)

Linda. K. Silvermans. Särskilt begåvade barn (2016)

Pod-avsnitt med Pia Rehn Bergander SPSM: <http://exist.libsyn.com/103-sarskilt-begavade-elever-en-dold-resurs-pia-rehn-bergander-spsm>

UR Samtiden. Föreläsningar från Bainchild 2018 <https://urskola.se/Produkter/210136-UR-Samtiden-Brainchild-2018-Sarskild-begavning-erfarenheter-och-bagage-fran-forskolan#Om-serien>

Skolverket. Särskilt begåvade elever - forskarperspektiv
www.youtube.com/watch?v=BKHeKhWTAYk&t=34s

Skolverket. Särskilt begåvade elever - alla har rätt till utmaningar
www.youtube.com/watch?v=SujPbq1mfOY

Region Värmland. Särskilt begåvade elever. Elisabet Mellroth
https://www.youtube.com/watch?v=xQeuHg_7fOY

Intresseorganisationer och träffpunkter:

Mensas program för särskilt begåvade barn <https://www.mensa.se/gcp/gifted-children-program-gcp-r3/>

Filurum - nätverk om särskild begåvning för föräldrar och professionella inom olika kategorier.
<https://www.filurum.nu/>

Brainpool – en träffpunkt för ungdomar med särskild begåvning www.brainpoolsweden.com

Särskilt begåvade barn. Information till föräldrar, lärare och psykologer m.fl. www.begavadebarn.nu.

Bilaga 1

Roland S. Perssons modell för identifiering av särskilt begåvade elever.

Alla särskilt begåvade elever är unika och all form av checklistor ska man därför vara aktsam till att använda. Det kan dock finnas vissa igenkänningsbara beteendemönster, men Roland S. Persson professor i pedagogisk psykologi på Jönköpings universitet menar att *“om det är deras medfödda temperament som gör en viss typ av utveckling möjlig eller om dessa beteendemönster är resultatet av samspelet med den sociala miljön skall jag låta vara osagt.”*

Personlighetsdrag	Intellektuella drag
Insiktsfull	Enastående förmåga att resonera
Behov av att förstå	Intellektuell nyfikenhet
Behov av intellektuell stimulans	Snabb och effektiv inläring
Perfektionist	Hög abstraktionsförmåga
Behov av logik och precision	Komplexa tankemönster
Har en betydande känsla för humor	Livlig fantasi

Känslig och empatisk	Tidigt utvecklad moralkänsla
Intensiv	Älskar att lära
En tendens till introversion	Koncentrationsförmåga
Uthållig (envis)	Förmåga till analytiskt tänkande
Mycket självmedveten	Kreativa
Icke-konformist	Har en avsevärd känsla för rättvisa
Ifrågasätter regler och auktoritet	Ensam och reflekterande

Bilaga 2

Sveriges kommuners och regioners modell för identifiering av särskilt begåvade elever.

Alla särskilt begåvade elever är unika och all form av checklistor ska man därför vara aktsam till att använda. Denna bilaga visar på vanliga styrkor hos särskilt begåvade elever och exempel på möjliga problembeteenden som kan förekomma i klassrum. Det kan vara extra svårt att identifiera en särskild begåvning när personen har en neuropsykiatrisk diagnos eller är i sin personlighet introvert och tystlåten.

Möjliga problembeteenden	Styrkor
Otålig med andras låga tempo. Vill inte öva på grundfärdigheter. Vill bara läsa (avancerade) böcker man valt själv.	Tidigt att läsa/lär sig snabbt.
Dominerar diskussioner och lyssnar inte på andras bidrag. Kan prata sig ur situationer de vill slippa.	Har stort ordförråd eller omfattande kunskaper.
Uttråkad och frustrerad när andra inte fattar och om de inte får gå vidare. Irriterad i grupparbeten om inte andra är lika snabba.	Förstår nytt material snabbt och lätt.
Starkt motstånd att repetera. Hoppas direkt till svaret och har svårt att se mellanliggande steg. Antar felaktigt att allt är lika enkelt. Löser problem på okonventionella sätt.	Förstår matte snabbt och intuitivt. Gillar logik och "klurigheter"
Har svårt att acceptera sådant som inte verkar	Ser orsak och verkan.

logiskt, såsom traditioner eller sådant som måste läras in utan att man förstår varför.	
Ställer obekväma frågor. Godtrogen, naiv.	Nyfiken, frågvis. Söker mening.
Blir så involverad att det är svårt att byta ämne. Kan tyckas envis, motsträvig.	Stark koncentrationsförmåga. Ihärdig.
Behöver stimuleras hela tiden, blir frustrerad annars. Kan tyckas vara hyperaktiv.	Energisk, alert, ivrig.
Dominant. Kan inte ta andras idéer eller åsikter.	Har ledaregenskaper. Vill organisera.
Har svårt att vara praktisk eller flexibel.	Söker sanning, ärlighet och rättvisa.
Blir otålig på andra, blir nedslagen eller deprimerad. Har svårt att lämna ifrån sig något som inte är perfekt.	Tänker kritiskt, har höga förväntningar på sig själv och på andra.
Verkar udda. Dagdrömmer mycket. Ställer frågor som inte verkar höra till ämnet.	Tänker kreativt. Gillar nya sätt att göra saker.

Sammanställd av Harling, S. (2015) baserad på flera källor, bland annat Webb, J. T., Gore, J. L., Amend, E. R., DeVries, A. R. (2007). A parent's guide to gifted children. Great Potential Press. Hämtat från http://www.begavadebarn.nu/uploads/6/9/9/6/6996440/informationsmaterial_3sid.pdf.

Bilaga 3

Skillnad mellan särskilt begåvade elever och högpresterande elever.

För att kunna ge elever en maximal utveckling behöver man i planeringsarbetet särskilja särskild begåvning mot högpresterande elever. I tabellen nedan jämför Sveriges kommuner och regioner några förekommande egenskaper som särskiljer särskilt begåvade och högpresterande elever.[1]

Alla särskilt begåvade elever är unika och all form av checklistor ska man därför vara aktsam till att använda. Det kan dock finnas vissa igenkänningsbara beteendemönster, men Roland S Persson menar också att "om det är deras medfödda temperament som gör en viss typ av utveckling möjlig, eller om dessa beteendemönster är resultatet av samspelet med den sociala miljön skall jag låta vara osagt."

Särskilt begåvade elever	Högpresterande elever
Ställer frågor	Vet svaren
Är synnerligen nyfikna	Är intresserade
Har oväntade, nästan fåniga idéer	Har bra idéer
Är långt bortom de mest högpresterande	Hör till de mest högpresterande

Diskuterar i detalj och utvecklar	Svarar på frågorna
Visar passionerat intresse och har åsikter	Lyssnar intresserat
Vet oftast redan	Lär med lätthet
Föredrar vuxnas sällskap	Trivs med klasskamrater
Drar slutsatser av sin förförståelse	Förstår begreppen
Föreslår projekt och uppgifter	Gör läxorna
Är intensiv	Är mottaglig
Skapar snarare en ny design	Härmar precist
Älskar lärande(men inte nödvändigtvis skolan)	Trivs ofta i skolan
Uppfinnare	Tekniker
Goda insiktsfulla gissningar	Gott minne
Njuter av komplexitet	Föredrar en enkel progression
Är synnerligen observanta	Är på alerten
Är snarare mycket självkritiska	Är ofta nöjd med vad de lärt sig

Källa: Rolands S Perssons översättning av en tabell ur boken "Counseling the gifted and talented" av Lina Silverman. Återfinns i handlingsplan särskilt begåvade barn och elever 2016, utgiven av Sveriges kommuner och regioner (SKR).